

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Politiek, milieu en vrijheid: Over de onheheersbaardheid van de milieucrisis, de rusteloze afvalmaatschappij en de noodzaak van een telescopische ecostaat

Wissenburg, M.

Citation

Wissenburg, M. (1995). Boekbespreking van: Politiek, milieu en vrijheid: Over de onheheersbaardheid van de milieucrisis, de rusteloze afvalmaatschappij en de noodzaak van een telescopische ecostaat. *Acta Politica*, 30: 1995(1), 113-116. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450325>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450325>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

U.S.A., it is found that the cultural component is more influential than demographics; in particular the cultural differences between the South and North play an important role here. In chapter 7 the authors return to the aspect of state culture by employing Daniel Elazar's typology of moralistic, individualistic and traditionalistic state cultures, in which, shortly put, politics is regarded as care for the public welfare, as a marketplace of interests and as the protection of traditional elites, respectively. Elazar based his typology on an extensive historical analysis, and the historically trained reader will recognize among his moralistic states many states in which at the turn of this century the Progressive movement was influential, while among the individualistic states he will discern many states with a long history of corruption and 'machine' politics. These ancient differences in style and culture return in surprisingly strong form in present politics, as it is found that party elites in individualistic states behave in a pragmatic, Downsian way, while in moralistic states elites tend to act in ideologically more distinctive ways. In the largely traditionalistic South elites govern without much public intrusion.

In chapter 4 Erikson et al. establish the link between state public opinion and state policy by introducing a composite policy liberalism index, based on eight policy items on which all states are ranked. The authors find a very strong relationship between state ideology and state policy, with Southern and Mountain states generally enacting conservative policies and Northeastern, upper Midwestern and Pacific states mostly enacting liberal ones. In the ensuing two chapters Erikson et al. explain this strong opinion-policy link in two steps. First, they return to the centripetal Downsian and centrifugal responsible party models, and study the role of state party elites, party activists and the electorate at-large. On the one hand, party elites take up ideological positions near the ideological center of their states, which implies that in liberal states *both* Democratic and Republican party elites are generally more liberal than the respective party elites in conservative states. But on the other hand, inside every state the Democratic party elite is always far more liberal than the Republican elite, both pulled apart by the more extreme positions of the activists in their parties. Second, Erikson et al. analyze how state electorates respond to the alternatives presented by competing Democratic and Republican elites. The ideological flexibility of both parties obscures the linkage between party control and public policy in the states. Even as Democrats and Republicans in the responsible party mode satisfy the policy wishes of their more extreme activists, they both seek the center of state ideology, with Democrats moving to the right and Republicans moving to the left in a truly Downsian fashion. While thus offering a clear ideological choice, the parties at the same time firmly respond to state public opinion.

In the final chapter Erikson et al. wonder how it is possible that policy so closely follows public opinion, while it is known from numerous studies that individual voters are largely unsophisticated in matters of policy and ideology. Their answer is that 'the quality of an electorate's collective decision can be greater than the individual decision process of the citizens who make up the electorate' (p. 248). This is because errors cancel out; idiosyncratic, random errors in voters' perceptions and decisions are mitigated in the aggregate to produce a fairly accurate collective result. Naturally,

this does not imply that the electorate may not be deceived at times, but it remains true that 'you cannot fool all the people all the time'.

Statehouse Democracy is an interesting and well-conducted piece of research. The authors have handled their massive dataset with great skill and with a keen eye on possible statistical problems and the dangers of the ecological fallacy. As a point of critique it may be noted that Erikson et al., in truly American pragmatic fashion, have not cared much for the theoretical underpinnings of their key concepts, practically equating them with their operationalizations. Thus the sociologically inclined reader will be somewhat appalled by a definition of 'state culture' as the residual statistical effect of state demographic variables (p. 49), while the political theorist will want to know whether at present the terms liberalism and conservatism convey the same meaning in all American regions, given the clear differences in interpretation which existed in the past (p. 221ff). But even with this criticism in mind, the conclusion is justified that Erikson, Wright and McIver have offered a significant contribution to the study of both political science and American politics.

M. Visser

Marius de Geus, **Politiek, milieu en vrijheid: Over de onbeheersbaarheid van de milieucrisis, de rusteloze afvalmaatschappij en de noodzaak van een telescopische ecostaat**, Utrecht: Jan van Arkel, Utrecht 1993.

In het debat over milieupolitiek zit weinig beweging. Een grote meerderheid, van rechts tot arbeideristisch links, schaaft zich achter de leus dat 'zorg voor het milieu niet ten koste mag gaan van economische groei en werkgelegenheid'. De laatste jaren doet hier ook de 'ecological modernization' these opgeld, volgens welke meer zorg voor het milieu niet alleen verenigbaar met, maar door modernisering van producten en productieprocessen zelfs voordelig voor, de huidige economie kan zijn. Een minderheid, de overtuigde groenen, heeft (leven in harmonie met) het milieu tot leidend politiek beginsel verheven en bepleit een radicale hervorming van de samenleving. De groenen – of 'ecologisten' – zijn intern weer sterk verdeeld over de rol van de staat in deze onvermijdelijk geachte revolutie: er is een anarchistische vleugel (Bookchin), een autoritaire vleugel (Ophuls), en van alles daar tussenin.

De Leidse politiek theoreticus Marius de Geus poogt in zijn *Politiek, Milieu en Vrijheid* de stellingen te doorbreken met een alternatief antwoord dat het midden houdt tussen ecologische modernisering en ecologisme: de 'telescopische ecostaat'. Afgezien van deze enkele knieval voor het taalbarbarisme is zijn boek behalve origineel ook uiterst leesbaar en toegankelijk geworden, twee redenen waarom het een veel breder publiek dan groenen en politiek filosofen kan bereiken.

De Geus' boek is in drie delen verdeeld. Hij begint met een analyse van de oorzaken van de milieucrisis en een onderzoek naar de vraag in hoeverre de staat een rol kan of moet spelen bij de oplossing van die crisis. Dat brengt hem tot de kernvraag

van zijn boek: hoe is individuele vrijheid te verenigen met een effectieve milieupolitiek? Om inspiratie op te doen wendt hij zich in het tweede deel tot enkele klassieke anarchisten en groene denkers: Kropotkin, Morris, Bookchin en Næss. In het derde deel schetst en verdedigt hij dan zijn pragmatische alternatief voor de anarchistische eco-utopie.

Het eerste deel is zowel baanbrekend als imperfect. De Geus zoekt hier de oorzaak voor het voortduren van de milieucrisis – die niet in onwetendheid kan liggen – in een eflta sociale, politieke en economische autonome processen die het probleem onbeheersbaar zouden maken. Een stap verder in zijn redenering wijst hij op de versterkende rol die de toonaangevende milieuvijandige ideologie in deze processen speelt, een ideologie die de natuur afwisselend als bedreigend en te onderwerpen, en als overvloedig en onverwoestbaar ziet. Hij herleidt deze denkbeelden tot hun wortels in het Christendom, het vooruitgangsgeloof en het Lockeiaanse liberalisme. Een tekortkoming in De Geus' redenering is dat hij geen moeite doet aannemelijk te maken dat zijn vicieuze cirkels werkelijk niet door voorlichting en veranderingen in individueel gedrag te doorbreken zijn.

Met het oog op de gesignaleerde obstakels voor een effectief milieubeleid bepleit De Geus vervolgens de noodzaak van het bestaan van een interveniërende staat, en daarmee duikt het vraagstuk van de vrijheid op. De Geus – die hier een voorschot op zijn conclusies neemt – meent dat het staatsingrijpen beperkt kan blijven tot de industrie, tot subsidie- en belastingmaatregelen en tot het stimuleren van 'groene' consumptie. De individuele vrijheid hoeft niet opgeofferd te worden aan het milieu, althans niet in essentie. De essentie van individuele vrijheid bestaat namelijk niet uit 'ongelimiteerde keuze- en consumptievrijheid' maar uit rechtsbescherming van de privésfeer (negatieve vrijheid) en politieke inspraak en zeggenschap (positieve vrijheid).

De Geus beweert dat deze twee vrijheden 'in beginsel' in het geheel niet aangetast (hoeven) te worden, indien de overheid actief regulerend gaat optreden teneinde de milieucrisis te bestrijden' (p. 58; mijn cursivering). Hij heeft ongetwijfeld gelijk: zelfs als de politieke agenda volledig van alternatieven ontdaan is – en hoe meer ingrijpen het milieu behoeft, hoe leger de agenda zal zijn – kunnen deze vrijheden nog formeel bestaan. Ondertussen wordt de keuze- en consumptievrijheid wel gereguleerd en deels beperkt. De Geus schijnt dat niet echt te deren. Eerder betoogde hij onder verwijzing naar Hannah Arendt dat een van de assumpties waarop het moderne leven berust, bestaat in de identificatie van geluk met consumptie. Hoe meer consumptiemogelijkheden we hebben, hoe vrijer we zijn en hoe gelukkiger we kunnen zijn. Soberheid, matigheid en 'het genieten van zinvolle activiteiten en relaties' (p. 43) zijn steeds minder bronnen van geluk geworden. De lezer voelt op dit punt al aan waar het betoog heen zal leiden: alleen het politiek correcte type individuele vrijheid zal verenigbaar blijken met een ecostaat.

De Geus' overigens oprechte principiële vrijheidsliefde leidt hem tot de vraag hoe een 'libertaire' ecostaat eruit zou moeten zien, een staat die zich afgezien van milieuzaken zoveel mogelijk onthoudt van ingrijpen, zoveel mogelijk gedecentraliseerd is en 'niet in de eerste plaats 'minder staat' is, maar vooral een 'andere staat'.' (p. 65) Aan

een analyse van de staatsconcepties in het werk van Kropotkin, Morris, Bookchin en Næss ontleent hij een reeks ideologische uitgangspunten voor een ecologische maatschappij. Deze in hoofdstuk 9 gegeven opsomming is weliswaar buitengewoon volledig, maar komt toch ook ten dele uit de lucht vallen. Sinds wanneer, bij voorbeeld, wil de ecologische beweging 'het' Griekse burgerschapsideaal in ere herstellen? En is dat nu werkelijk kenmerkend of vereist voor een specifiek groene ideologie? Hoe dan ook, de industriële ideologie is slechts een van de obstakels waarmee een realistische conceptie van een libertaire ecostaat rekening moet houden. Andere obstakels zijn de in de vrije markt ingebouwde tendens tot winst en groei, de beperkte maakbaarheid van de samenleving, het consumentisme van de middenklasse (De Geus lijkt aan te nemen dat de minder bedeelden minder behoefte hebben aan materiële welvaart) en het bestaan van politieke taboes rond nulgroei, bevolkingskrimp en arbeidsethos.

Het ziet er dus somber uit voor ecologische utopisten. De Geus eindigt daarom met een pleidooi voor bescheidenheid. De weg naar een ecostaat vereist hervormingen die het midden houden tussen (in de woorden van Popper) 'piece-meal' en 'utopian engineering'. Het 'huis' dat de maatschappij is moet noch enkel gerepareerd worden, noch van de grond af herbouwd, maar wel ingrijpend 'gerenoveerd'. De vrije markt is onvervangbaar, al moet ze gedwongen worden binnen de grenzen van het ecologisch haalbare te blijven. Voor nieuwe technologie en überhaupt elke vernieuwing geldt hetzelfde: ze moeten niet voorshands afgewezen worden, maar wel eerst getest worden op milieuvriendelijkheid. De staat moet een telescopische staat worden: hij moet zich kunnen terugtrekken waar mogelijk en kunnen uitschuiven waar nodig. Zo blijft hij tot experimenteren en leren in staat en tegelijk gevoelig voor legitimiteitsproblemen. Uitgangspunt van alle milieubeleid dient voorzichtigheid te zijn: preventie, voorzorg, duidelijkheid over aansprakelijkheid, enzovoort. En ten slotte: er moet een einde komen aan 'het rusteloze karakter van onze samenleving' (p. 178), aan werkdruk, carrièredrift en vooral bezitsdrang. Als schets voor een wenselijke toekomstige maatschappij is dit misschien allemaal wat vaag, als afrekening met de grote revolutionaire groene dromen is de boodschap echter niet mis te verstaan. De Geus besluit zijn boek met een korte beschouwing over de rol van groene partijen, waarvoor hij vooral een voortrekkers- en mobiliserende rol ziet weggelegd.

Politiek, Milieu en Vrijheid is in vele opzichten een geslaagd werk: het is toegankelijk, het is origineel door met zijn bescheiden pretenties ten aanzien van een milieubewuster staat afstand van het ecologisch utopisme te nemen, en het nodigt uit tot forse discussie, binnen maar zeker ook buiten de groene parochie. Mijn bezwaren er tegen zijn tweërlei. Allereerst – en dit punt onderstreept alleen maar hoezeer het boek tot verder denken uitnodigt – kan De Geus' begrip van vrijheid, in zoverre het uitgewerkt is, niet charmeren. Het blijft ten enen male onduidelijk waarom welzijn waardevoller zou zijn dan welvaart, waarom vrijheid 'in essentie' in welzijn en niet (ook) in welvaart ligt, en waarom geluk zo sober en somber schijnt te moeten zijn. Vrijheid in een ecostaat doet te zeer denken aan de linkse variant van het vooruitgangsgeloof, volgens welke we eensgezind uitsluitend nog 'poetry' leuk horen te vinden en nooit meer 'pushpin' spelen. De Geus' ideeën over vrijheid staan, tussen

haakjes, daardoor ook op gespannen voet met zijn streven naar een realistische en verkoopbare conceptie van een ecostaat.

Ten tweede vraag ik me af in hoeverre De Geus' boek niet eigenlijk twee boeken bevat: een pleidooi voor het terugschroeven van de ambities van het anarchisme – het telescopische aspect van de ecostaat – en een tweede betoog over de verenigbaarheid van een gematigd libertarisme en een gezond ecologisme. Op beide punten is het boek overtuigend, maar daaruit volgt niet dat het antwoord op de milieucrisis noodzakelijk een groen-libertaire telescoopstaat moet zijn – ook niet wanneer men met de kool (het milieu) de geit (individuele vrijheid) wil sparen.

Ten slotte nog een puntje dat ik enkel noem omdat ik de fout zelden *niet* zie maken: Groen Links bestaat niet. De partij in kwestie noemt zich, lelijk genoeg, Groen-Links.

Marcel Wissenburg

J.G. Brouwer, H.G. de Jong, L.F.M. Besselink, **Parlement en Buitenlands Beleid**, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1993.

Parlement en Buitenlands Beleid, de vijfde publikatie van de Staatsrechtkring, is geschreven door en voor juristen. Het bevat een drietal bijdragen, respectievelijk over de goedkeuringsregeling verdragen (Brouwer), de parlementaire invloed op besluitvorming door internationale organisaties (De Jong) en de relatie tussen het Nederlandse parlement en de Europese besluitvorming (Besselink).

Wat een politicoloog die kennis neemt van deze publikatie, onmiddellijk opvalt, is het sterk gescheiden karakter van de beide disciplines. Nergens wordt in dit boek gewag gemaakt van politicologische publikaties op dit terrein. Het werk van Van Staden en Everts of andere leden van de interuniversitaire werkgroep 'Buitenlands Beleid van Nederland' (in de wandeling beter bekend als 'B4'), laat staan het werk van buitenlandse auteurs op dit gebied, is de auteurs blijkbaar onbekend (en het omgekeerde is, naar ik vrees, al evenzeer het geval). Dat is jammer, want men zou wederzijds goed gebruik kunnen maken van elkaars werk.

Een tweede ding dat opvalt, is de sterk Nederlands-centrische gerichtheid. Met name valt dat op in het stuk van Brouwer die kritiek heeft op twee in een nieuwe wet voorgestelde uitzonderingen op de parlementaire betrokkenheid bij de goedkeuring verdragen: de verlenging en de voorlopige toepassing van verdragen. Brouwer verzet zich – naar mijn indruk terecht – tegen de verdere inperking van de parlementaire bevoegdheid op dit terrein. Zijn betoog zou nog verder aan kracht hebben gewonnen, als hij vergelijkingen met de parlementen in andere landen zou hebben getrokken. Nu lijkt het net alsof we met een puur Nederlands probleem te maken hebben, hetgeen toch nauwelijks het geval kan zijn.

Aan het begin van zijn artikel schrijft Brouwer: 'Vanuit democratisch oogpunt is het [...] een absolute noodzaak dat de volksvertegenwoordiging bij het sluiten van

verdragen is betrokken.' (blz. 1). Elke rechtgeaarde democraat zal dat graag met hem eens zijn. Maar daar beginnen, zoals bekend, juist de problemen. Hoe zorgt men ervoor die 'betrokkenheid' te realiseren, zonder het internationaal onderhandelingsproces, dat bestaat uit geven en nemen, uit het zoeken naar compromissen, zozeer te belasten dat het in de praktijk vrijwel onmogelijk wordt tot een resultaat van die onderhandelingen te komen? De geschiedenis van het Verdrag van Schengen over de vrijheid van verkeer tussen een aantal Europese landen laat zien hoe moeizaam zo'n proces kan zijn en hoe het Nederlandse Parlement heeft moeten vechten, om zich een iets grotere betrokkenheid bij de besluitvorming te verwerven dan oorspronkelijk was voorzien. De Jong gaat hier in zijn bijdrage kort op in. Het Nederlandse Parlement lijkt ten aanzien van dat onderwerp overigens meer op zijn strepen te hebben gestaan dan de parlementen van de andere betrokken landen. Het zou interessant zijn eens na te gaan in hoeverre dat inderdaad het geval is geweest en hoe sterk (of hoe zwak) de wens bij de verschillende parlementen in de Europese landen is geworteld een rol te spelen in de totstandkoming van het buitenlands beleid.

Interessant voor politicologen is het stuk van Besselink, die wél vergelijkingen trekt met de omliggende landen. Hij acht dat de in Nederland nogal eens geuite angst voor 'Deense toestanden' nogal overdreven. Voorafgaande aan vergaande besluiten van de Europese Raad van Ministers moet de Deense regering aan een commissie van het Deense Parlement rapporteren omtrent de positie die zij bij de onderhandelingen zal innemen. De regering kan op die basis onderhandelen tenzij een meerderheid van de commissie zich daartegen verklaart: 'De hele procedure is dus uitdrukkelijk *niet* gericht op het positieve binden van de regering aan een namens het parlement door een commissie opgesteld of vastgesteld onderhandelingsmandaat, doch slechts op de vaststelling dat de parlementscommissie het besproken mandaat niet weigert.' (blz. 70). Besselink wijst erop dat in Denemarken al sinds lang een minderheidsregering aan het bewind is, hetgeen het belang van het hebben van voldoende parlementaire rugdekking in internationale onderhandelingen versterkt. Dat is allemaal goed en wel en moge in het geval van Denemarken acceptabel zijn, maar men moet er vanuit een oogpunt van besluitvorming (die in de Europese Unie toch al niet uitmunt door snelheid en efficiëntie) toch niet aan denken dat alle twaalf, of straks alle zestien lidstaten, het Deense model zouden overnemen.

Besselink herinnert aan een in 1967 door de Tweede Kamer aangenomen motie-Berg waarin de Regering werd gevraagd in de Europese Raad van Ministers geen besluit te nemen over communautaire regelingen ten aanzien van de omvang en verdeling van de belastingdruk zonder vooraf het Nederlandse parlement te hebben geraadpleegd. Een 'Deens toestandje', aldus de schrijver. Eventuele vertraging is niet erg, want 'in democratische rechtsstaten zijn parlement er nu eenmaal niet om het de regering zo makkelijk mogelijk te maken.' (blz. 72). Dat moge waar zijn, maar de uitspraak vormt m.i. een onderschatting van de problematiek van hoe een voldoende betrokkenheid van nationale parlementen bij de Europese besluitvorming kan worden gerealiseerd – bij ontstentenis van een voldoende bevoegdheid van het Europese Parlement – zonder dat dit ten koste gaat van een minimale efficiëntie van besluitvorming.